

ՀԱՆԳԻՍՏ

Հ. ՍԱՄՈՒԷԼ ԳԱՆԹԱՐԵԱՆ

ԱԹՈՌԱԿԱԼ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

(ԴՌ. 1838 Սեպտ. 22: † 1908 Հոկտ. 25)

ԱՅ ԳՐԱԿԱՆ ԱՆԽԱՐՀԻ ՈՆ ԱՆՆՆՆԱՆ ՀԱՌԱՎՈՐՆԵՐԷՆ ՄԻՆ ԵՍ ԱՓ
յափոյ չիջաւ՝ յանձին Հ. Սամուէլ վ. Գանթարեանի:

Համեստ վարքով և ընտիր կենցաղով Մխիթարեան այդ
գործիչը՝ դառն սուգով մը համակեց իւր Մխարանութեան
անդամներուն սրտերը, Հոկտեմբեր 25 ին յանկարծամահ
լինելով:

Այս մեծ աղէտը և սուգը պէտք է միայն Մխիթա-
րեան ընտանիքին և հանգուցելոյն բազմաթիւ սաներուն
սեպհականուի, այլ նաեւ բոլանդակ Հայ ազգին, քանի որ Եռասու-
գին՝ ազգային գրականութեան ծանօթ գէմքերէն մին եղաւ՝ իւր զա-
նազան երկերովն:

Մենք համոզմամբ կը յայտարարենք թէ, 70ամեայ ծերունի Հայ-
րը ունեցաւ այն ամէն բարեմասնութիւնները զորո Մխիթարայ ուն
անդամակցող՝ Բիւզանդական դարաստանի պոռուղները փայլեցուցած
են իրենց վրայ:

Էւ յիրաւի ծնած էր 1838ի Մեպո. 22ին ի Կ. Պոլիս:

Գեռ երկոտասանամեայ պատանեակ կրօնքի, ուսման և գիտութիւններու տեսչէն մեկնալ 1850ին Ս. Գաղարու կղզեակը ապաւինած էր: Երեք տարի ուսանող և երկու տարի Նորքնծայ մնալէ վերջ 1855ի Գեկտ. 8ին՝ անլուծանելի ուխտերով ինքզինքը Տիրամօր և Միաբա-նութեանս նուիրեց:

Իւր գործնական կեանքը 1859ի Ապրիլ 24ին քահանայ ձեռնադրուելէն յետոյ կը սկսի:

Հայերէն, Լատիներէն, Իտալերէն լեզուներու ուսուցիչ կարգուեցաւ վանքիս աշակերտներուն վրայ և « Բազմավէպ » Հանդիսիս յօդուածագիրներէն մին եղաւ: Ինքը Հ. Սամուէլ կայսերեան ստորագրութեամբ բազմաթիւ բանաստեղծութիւններ թարգմանած է Լամարթինէ, Մանցանիէ և ուրիշ հեղինակներէ: Իր սահուն և բնտիր գրաբարը գուշակել կու տայ թէ աշակերտ և հետեող մ'էր Հ. Ա. Բաղդատունայ:

1863-65 օգնական խմբագրապետի կարգուելով, շատ ծառայութիւններ մատուցած և օգտակար յօդուածներ գրած է՝ որոնք միշտ առանց ստորագրութեան մնացած են: Խոնարհութեան քղին տակ ծածկուելը ամէն պատիւներէ վեր կը համարէր՝ այդ հին Հայրերու հոգին կրող վանականը:

Բաղմավէպի խմբագրութիւնս՝ այն վաղեմի աշխատակցին ի յիշատակ, Գեռմ' շնորհակալութեան և երախտագէտ իղձերու պսակն է որ կը հիւսէ արտասուագին, ու կը զետեղէ անոր թարմ հոգակցտին վրայ:

Մեր փարիզու Մուրատեան վարժարանի մէջ դանազան տարիներ ուսուցչութիւն ընելէ վերջը զրկուեցաւ ի Կ. Պոլիս:

1871ին ծանօթ ինդիւններու ժամանակ մեր դպրոցներու գրաւման միջոց ոչ ծեծը կասեցուց և ոչ թշնամեաց սպառնալիքը վախցուցին զինքը Միաբանութեանս որով և ազգին, շահերը պաշտպանելէ:

1882էն մինչև 1885ի վերջերը գործեց վանքիս մէջ իբր սպա-րանապետ, հիւրընկալ, և այլն:

Իր օգտակար կենաց մէկ կարևոր մասն ալ անցուց Մուրատ - Ռափայէլեան վարժարանի մէջ: Հոն եղաւ հետզհետէ ուսուցիչ, ուսումնապետ, զործակալ և հուսկ յետոյ տեսուչ՝ 1891էն 1895: Միեւնոյն միջոց թէ և Միաբանութեանս վարչական ժողովոյ անդամ էր, բայց բնաւ լեզուներ և կրօնագիտութիւն գասալստեղէ ետ չկեցաւ: Իբր գասալտարակ կը գնահատէինք զինքը՝ խիստ, բայց արդար և անկողմնակալ անձնաւորութիւն մը, ներողամիտ և մանաւանդ անյիշա-շար:

Տեսչութենէ վերջ Յ տարի անցուց ի հոռմ իբր գործակալ և ներկայացուցիչ միաբանութեանս: Ապա հազիւ տարի մը վանքիս մէջ մնալով՝ զրկուեցաւ իբր Մեծաւոր վարդապետ ի Կ. Պոլիս: Հ. Սա-

մուէլ վարդապետ, խաղաղասէր բնաւորութեամբը և խոհական վար-
մունքովը յիշատի մեծապէս օգտակար եղաւ Ռախտիս:

1903ին ընդհանուր ժողովոյ միջոց կոչուելով ի Ս. Ղազար, ա-
նուանուեցաւ անդամ վարչական ժողովոյ: Դոյն ժամանակամիջոցին
մէջ ի լոյս ընծայեց, տարիներու ողբութեանց արդիւնք կրպակտովի
դասական թարգմանութիւնը:

Հարկը ստիպեց վերստին կարգելու զինքը Մխիթարեանցս մե-
ծաւոր ի Կ. Պոլիս (1904ին): Այս անգամ հանգուցեալ Լամանուէլեան
կաթողիկոսը գիտցաւ պատշաճօրէն վարձատրել զինքը՝ տալով անոր
գերյարգելութեան տիտղոսը և անդամ ընտրելով կրօնական ժողովոյ:
Իսկ արդի Հոգեւոր Տէր Սապապղեան կաթողիկոսը հաստատեց պաշ-
տօններուն մէջ անձը՝ որ արժանիքն ունէր ամէն գրուածեաց:

Վերջապէս ինքը «Ահա այր իւրայեւացի յորում նենգութիւն ոչ
գոյ» պարբերութիւնը յանձին ցոլացնող մեհակեացը, անուանուեցաւ
ԱՌՈՒՄԱՅԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ Միաբանութեանս և անդամ վարչական ժողո-
վոյ, անցեալ 1907 տարւոյն մէջ:

Հազիւ տարի մը բոլորեց Հ. Սամուէլ վարդապետ սոյն կարեւոր
պաշտօնին մէջ և ահա այս անգամ Երկինքն էր որ կոչեց ի հանգիստն
յաւիտենական այդ արդիւնաշատ և անխնոյ գործիչը, որ իրաւամբ
կարող ենք ըսել թէ եղաւ, ողջակէզը՝ իր կոյման և զոհը՝ իր պար-
տուց: Վասն զի օրերէ ի վեր անհանգստութիւն զգացող՝ բայց գեռ
առողջ և կորովի ծերունին խաչի Գիւտի օրով առաւօտեան ժամեր-
գութիւն օրհնելու համար այն ինչ մօտ էր եկեղեցի մոնելու, յան-
կարծակի ինկաւ գետին: Սիրտն էր որ գործելէ դադարեցաւ: Հոգեկ-
ցացս օգնութիւնը եղաւ միայն վերջին արձակումն տալ:

Եղով, փակուեցան իսկայն տեսանելիքը և ազօթանուէր շրթուն-
քը՝ յաւիտենականութեան մէջ բացուելու համար:

Երկու օր յետոյ «Տարածեալը» տխուր եղանակով կը լսուէր Վան-
քիս սրահներուն մէջ: Յուզարկաւորութեան ներկայ էին Մ. - Ռա-
փայեղեան վարժարանի ուսանողները և զանազան խաղաչի բարեկամ-
ներ՝ երբ ամիսօրեայինք մարմինը Մենաստանիս գերեզմանոցին մէջ:

Վերջացաւ իր կեանքը աշխարհէս, բայց կ'ապրի գեռ մեր սրբ-
տերուն և գիտակցութեան մէջ, այդ «Այո՛ն՝ այո՛ն և ոչն՝ ոչ» բանա-
ձեւը իրագործած անսեթեկեթ և անպաճոյճ կրօնաւորը:

Կ'ապրի ի մեզ գեռ այդ Մխիթարայ հարազատ որդեակը, ա-
նոր հոգին կրող պահպանողական անձը, ախոյեանը վանական հին
կանոններուն, օրէնքներուն և սովորութիւններուն՝ որոնց մէջ միայն
կը նշմարէր ո՛ր և է միաբանութեան մը հաստատուն տեականութիւնը:

Պիտի ապրի՝ ցմիշտ նաև ապապայ սերունդներուն մէջ իւր աշ-
խատասիրած բառագիրքերով և բանաստեղծական հատորներովը:

Իր «Տարեւք հռետորական արուեստի» երկասիրութիւնը (տպ.

1875ին) այնքան ընտիր ոճով գրուած, դեռ այժմէս թիւնը չէ կորուսած:

Իր «Ֆառարան Գաղղերէն – Հայերէն – Տաճկերէն»ը 1886ին տրւալուած, ընտիր գործ մ'է և օգտակար դպրոցականներու համար: Դերունի վարդապետը դեռ կ'աշխատէր անոր երկրորդ տպագրութիւնը ի լոյս բնծայել, շատ աւելի կատարեալ և ընդարձակ ծաւալով: Բնագիրը մինչև R գիրը հասած կը գտնենք:

Իւր թարգմանած Լամարթինի «Սոսոյի մտածութիւնք»ը, իրեն մեծ հայկարան ըլլալը և Ֆրանսերէնի մէջ հմտութիւնը կ'ապացուցանեն:

Իրենն է նաև Դազար փարպեցիի Գաղղիերէն թարգմանութիւնը, V. Langloisի յորդորմամբ:

Իսկ կրպշտոկի թարգմանութիւնը, 1904ին հրատարակած, անգամ մը ևս կ'ապացուցանէ որ գրաբար լեզուի այս անկման շրջանին մէջ, մատի վրայ համրուող հմուտ գրաբարագէտներէն մին էր ինքը: Վերջին հրատարակութիւնը, ներկայ տարուան մէջ ի լոյս ընծայած իտալերէնէ Հայերէն առձեռն բառգիրքն է՝ յորմար ուսանողներու համար:

Արժանիքով էր ուրեմն քաղաքիս La Difesa լրագրոյն յօդուածը ամսոյս 26ին, հանդուցելոյս բարեմասնութիւններուն վրայ «Grave lutto presso i R.R. P. Mechitaristi» խորագրին տակ:

Պարոն Լևոն Կիւրեղեան ծանօթ ճարտարապետը՝ գողտրիկ զգացումներով լի ցաւակցական նամակ մը գրած է առ Վեհն Սուխաթի, յորում՝ ի մէջ այլոյ՝ կ'ըսէ. «Նա մանկութեանս և պատանեկութեանս լաւագոյն ուսուցիչն եղած էր, որու շատ կը պարտիմ»:

Եւ ահա այդ պարտականութիւնը ճանչցող երախտագէտ անձնաւորութիւնը իւր ծախքով՝ Հանգուցելոյն շիրմին վրայ կնծայ բարձրաքանդակ medaillon-ը զետեղելու գովելի գաղափարը ունեցաւ:

Ազնուասիրտ պարոնի խօսքերն են. «... միակ փոխարէնը որ վշտահար աշակերտ մը կրնայ ընծայել իր ուսուցչին և բարեկամին անձուկ փոխին»:

Եւ ինչպէս իր յիշատակը հոգւոյս խորը պիտի թաղուի անմահ հակոն անջնջելի, թող իր հոգին երկնից անմահութեան մէջ լուսապայծառ հանգչի յաւիտենական երանութեամբ»:

Մենք ևս՝ եթէ եղած չըլլայինք աշակերտը՝ կը շօյլէինք շատ գովեստներ այս անխոնջ և տոկուն փաստակաւորի մասին:

Բայց ոակայն աւելորդ չենք համարիր մէջ բերելու մասնիկ մը այն յիշաւի ճշգրիտ ներկայացուցած ներբողական յօդուածէն՝ զոր Ն. Թ. Վ. ֆ. Վետեղած է «Մէճմուայի Ախպար»-ի 1907. Նոյեմբ. 3 թիւին մէջ, «ՄԻՌՈՒՄԱՆԻ ՄԸ ՇՈՒՐՋԸ» վերնագրին տակ:

Կը տեսնէք զայն ամէն օր իւր կրօնաւորի համեստ ու անզարդ խցկին

մէջ՝ գրասեղանի մ'առջև գիրքերէ շրջապատեալ՝ խոհալից ու նրբագնին կընալ ձեռագրի կամ հատորի մը վրայ: Ալեգարդ ծերունի, բազմահմուտ, լեզուագէտ, հայկաբան, հեղինակ թանկագին մատենից՝ կ'աշխատի դպրոցականի մը ճշդապահութեամբ, կը գրէ ու կը կարդայ բննդիկտեանի մը տընութեամբ ու անխոնջ յարատեութեամբ: Յոգնիլ բառն իրական նշանակութիւն մը չունի զոգցես իրեն համար, և ո՛չ ալ փոփոխութիւն բառն: Երբ ամէն ինչ կը փոխուի իւր շուրջը, հիներ կը մեկնին ու նորեր կը ժամանեն, պաշտօններ կը յանձնուին, պատիւներ կը բաշխուին, ինք իւր միօրինակ կեանքը կը շարունակէ անօրինակ անուշութիւն և հրճուանք գտնելով անոր մէջ: Փառասիրութիւնն զոր ունի՝ կրօնաւորի և Մխիթարեանի փառասիրութիւնն է: Պաշտօնն յորմէ չուզեր բնաւ հրաժարիլ՝ տոհմային գրականութեան և լեզուին օգտակար լինելու պաշտօնն է: Պատիւն զոր կը խնդրէ՝ կաթուղիէ քահանայութեան անունն առաջի ազգաց ևս քան զևս պատկառելի հանդիսացնելու պատիւն է: — Երբ ալոց փոշենման արդիւնք գովուին ու ծափահարուին, և իւր հոյակապ ու յոգնաքիրտն աշխատութիւնք անտեսուին կամ մոռցուին, փոյթ չէ՛ իրեն. միշտ բաւական վարձատրուած կ'զգայ ինք զինք, երբ կը տեսնէ թէ նոր գործ մը կրնայ կատարել, նոր ծառայութիւն մը կրնայ մատուցանել տակաւին գերահռչակ Մխարանութեան և՛ իւր սիրելի համայնքին» ևն:

*
* *
↓

Աւաղ, որ այսպիսի սակաւագիւտ անձնաւորութիւն մը պակսեցաւ Հայ ազգէս: Եւ այժմ կը հանգչին իւր խոնջ անդամները վանքիս գերեզմանոցին մէջ:

Հանգիստ կը մաղթեն մեր շրթունքները անոր նուիրական ուկորներուն՝ որոնք Ալիշանի, Հիւրմուզներու, Զարպանալեանի քովիկը գտան իրենց հանգստարանը:

Մեր սրտերը՝ որ գիտեն միշտ երկիւղած յարգանք բաբախել Մխիթարայ հարազատ որդիներուն շիրիմներուն հանդէպ, պիտի յուսյեն ազօթից խունկը իրեն համար ևս:

Եւ երբ վանականացս ձեռքերուն արդիւնք՝ ծաղիկներով պծնազարդած Մխիթարեանցս հանգստարանը ոռոգելու ելլենք, պիտի միմնջենք «ի խորոց»ը և «Հոգւոց»ը նաև այս մաքուր և ազգօգուտ վաստակաւորին համար՝ որուն անստղտանելի կեանքին ամբողջութիւնը՝ իւր գրական գործունէութեանը միացած, լաւագոյն մահարձանը կը կազմեն, և պիտի մնան իւր յարգելի ածիւններուն վրայ:

Հ. ՆԵՐՍԷՍ Տ.